

7/ Het probleem van het kwaad

Is er een probleem van het kwaad? Natuurlijk wel! Je ziet het elke dag opnieuw in de nieuwsberichten, en helaas maakt iedereen zelf bij tijd en wijle ook slechte dingen mee, de een al meer dan de ander.

Wanneer mensen met iets naars geconfronteerd worden klinkt vaak de vraag 'WAAROM?'. Begrijpelijk. Ook in het boek Job, het boek Psalmen en zelfs door de profeet Habakuk wordt die vraag vaak gesteld. Door de eeuwen heen zijn verschillende 'antwoorden' gegeven, zeker vanuit christelijke hoek. Het is echter zeer de vraag of het ook altijd echt bevredigende antwoorden zijn. Een redenering die verstandelijk te begrijpen is, is daarom nog geen antwoord dat ook tegemoetkomt aan onze beleving en emoties.

In onze kringen wordt vooral gewezen op 'de grote strijd', de strijd tussen Christus en Satan. Dit is een meta-verhaal dat handig is om zowat alle vragen en problemen aan op te hangen (of ook: uit de weg te gaan).

Echter, hoe pertinent en troostend is die denkpiste in concrete pijnlijke situaties?

Een zekere nederigheid en terughoudendheid zijn aangewezen. Ook het studieboekje geeft aan dat er veel vragen zijn zonder afdoende antwoord, dat onze kennis - zeker over alles wat met God te maken heeft - sowieso beperkt is.

1. In welke mate houdt het probleem van het kwaad in de wereld u bezig? Met welke vragen zit u? En welk(e) antwoord(en) hebt u voor uzelf gevonden?

Het studieboekje schuift **Jesaja 55** naar voren: *"Want mijn gedachten zijn niet uw gedachten en uw wegen zijn niet mijn wegen, luidt het woord des Heren. Want zoals de hemelen hoger zijn dan de aarde, zo zijn mijn wegen hoger dan uw wegen en mijn gedachten dan uw gedachten."* NBG (v. 8,9 NBG). De conclusie is dan dat wij, mensen, God niet zomaar kunnen begrijpen, en dat hij sowieso soeverein is. En dat klopt natuurlijk. Alleen is dit niet echt de bedoeling van de tekst. Het woordje 'want' wijst op wat voorafgaat. De beginverzen van Jes 55 gaan over Gods gulheid. Vanaf v. 6 wordt dan duidelijk dat God 'anders' is omdat hij bereid is om veelvuldig (NBG) of ruimhartig (NBV) te vergeven, wat bij mensen wel eens anders is...

De zin van ongeluk en lijden... of zingeving ook bij ongeluk en lijden?

We willen graag alles weten en begrijpen. Maar zelfs **de oude Prediker** had al ingezien dat dit een illusie is: *"Ik heb ingezien dat de mens het werk van God niet kan doorgronden. Hoeveel de mens zich ook inspant om het te doorgronden, hij komt er niet achter. Zelfs al beweert een wijze dat hij het weet, hij kan het toch niet doorgronden."* (Pred 8:17). En nog: *"Alles wat God doet is goed op zijn tijd. Hij heeft de mens inzicht in de tijd gegeven, maar toch kan hij het werk van God niet van begin tot eind doorgronden."* (Pred. 3:11)

Ook Job worstelt met allerlei (vaak hele scherpe) vragen over het waarom van zijn lijden en Gods rol in dat alles, en schreeuwt het uit: *"Ik roep u om hulp, maar u antwoordt niet..."* (30:20) *"Laat nu de Ontzagwekkende antwoord geven..."* (31:35) Vijfendertig hoofdstukken lang komt er geen antwoord, en wanneer God dan uiteindelijk toch 'antwoordt', komt er geen enkele verklaring m.b.t. het waarom en Gods rol in lijden en tegenspoed. Veel belangrijker dan het doorgronden van het hoe en waarom is **de vraag hoe om te gaan met het kwade, met ongeluk en lijden, met het kwade dat ons en/of onze naaste(n) treft.** Of: **hoe (weer) zin geven aan het leven (voor jezelf en/of anderen) ook wanneer alles (of veel) tegenzit...**

Illustratie: Johannes 9 - de blindgeborene

Ook Jezus lijkt zoiets aan te geven wanneer in Johannes 9 de discipelen bij het zien van een blindgeborene vragen wie gezondigd heeft, die man of zijn ouders? Jezus' antwoord is verrassend, en kan verkeerd begrepen worden: *"Hij niet en zijn ouders ook niet," was het antwoord van Jezus, 'maar Gods werk moet door hem zichtbaar worden. Zolang het dag is, moeten we het werk doen van hem die mij gezonden heeft; straks komt de nacht en dan kan niemand iets doen."* (Joh 9:3,4). Een oppervlakkige lezing kan de indruk wekken dat God die man blind heeft laten geboren worden, zodat Jezus zijn macht zou kunnen tonen. Eerlijk? Heeft God die man dan zo gemaakt zodat Jezus zijn macht kon tonen? Schokkend toch! Dat is niet de God in wie ik kan of wil geloven. Dit lijkt wreed, willekeur... mensen als pionnen op een schaakbord. Wat miserie hier, enkele jaren ellende daar zodat God zijn macht kan tonen? Je kunt het echter ook heel anders lezen: **"Jullie zien de situatie als een manier om (afstandelijk) te filosoferen over schuld en straf (de ander opsluitend in allerlei theorieën én vaak schuldgevoel). Eigenlijk zou je dergelijke situaties beter zien als kansen, gelegenheden om goed te doen in Gods naam!"** Dat zijn 'de werken van God'. Jezus theoretiseert niet. Hij geeft niet echt een antwoord op de vraag naar de oorsprong van het kwaad (wat wij wel vaak doen met ons geliefkoosd

thema 'de grote strijd'). Hij spitst zich toe op wat er kan of moet gebeuren of gedaan worden, vertrekkend van de (soms zware en pijnlijke) realiteit zoals die is. Er wordt zoveel gediscuteerd, opmerkingen gemaakt, geroddeld, geoordeeld... "Je zou je beter bezighouden met 'de werken Gods'. Daar gaat het om!"

2. **Heeft lijden zin?** Of komt het er inderdaad op aan om **zin te geven aan je leven** (en/of het leven van een ander), ook in tegenslag en lijden?
3. In de studie van vorige week ging het over feit dat 'gerechtigheid' een actief principe is, iets wat ons aanspoort om handelend (helpend, helend, bevrijdend) op te treden. Hoe kunnen we **onzelf en anderen 'helpen'** wanneer het leven ernstig tegenzit? Concrete suggesties? **Hoe ontwikkel je veerkracht?**
4. Lopen gelovigen (of kerken) het gevaar om meer te **theoretiseren** en bezig te zijn met 'schuld' dan daadwerkelijk helend aan de slag te gaan?

De rol van 'satan'

In sommige christelijke kringen wordt vaak gewezen op 'Satan'. Soms lijkt hij groter en sterker dan God...

NOOT

SATAN, als personificatie van het kwade, komt maar een drietal keer voor in het Oude Testament: 1 Kron 21, het boek Job en het boek van de profeet Zacharia, hoofdstuk 3. En eigenlijk zou je eerder moeten spreken van 'de satan', geen eigenaam maar eerder een functie. Het Hebreeuwse woord betekent 'tegenstander'. De Griekse tegenhanger 'diabolos' betekent: hij die verstroot, aanklager, kwaadspreker, hij die twijfel en verdeeldheid zaait. Het is pas in de laatste eeuwen voor onze jaartelling dat de satan echt een verpersoonlijking wordt, grotendeels onder invloed van het Perzische dualistische Zoroastrisme (een god van het goede en een god van het kwade), dat de Joden leerden kennen toen ze in ballingschap waren. De satansfiguur is een bewijs dat sinds de Oudheid mensen worstelen met goed en kwaad, in samenhang met de godsidee.

Ga je naar het begin van het boek Genesis, dan kom je enkel 'de slang' tegen (H. 3). Interessant in het scheppingsgedicht is **dat de slang maar invloed heeft als de mens naar haar luistert en ingaat op haar suggesties**. Een docent op de theologische faculteit maakte de vergelijking met een hond die vastligt aan een ketting op een boerenerf. Zolang je buiten zijn bereik blijft, heb je helemaal niets te vrezen. Aan ons dus de keuze.

In Genesis 2 geeft de boom van kennis van goed en kwaad aan dat de mens **keuzes kan en moet maken**. Dit wijst op een zekere vrijheid. **Vrijheid (en bevrijding)** is trouwens een basisbegrip in de Bijbel. Mensen zijn geen dieren of robots. Dieren zijn geschapen 'naar hun aard' en volgen hun instinct. Mensen kunnen en moeten keuzes maken om het dierlijke instinct te overstijgen en 'het goede / geluk en welzijn' (TOV) waar te maken door verstandige keuzes te maken.

Soms hoor je zeggen: had God de mens niet zo kunnen maken dat hij niet kon zondigen? Nee dus, zodra God zei 'laten we mensen maken' (en niet nog andere dieren), dan kwam vrijheid om de hoek kijken. Vrijheid betekent (goede of slechte) keuzes kunnen maken, en houdt sowieso **risico** in. Echter, zonder vrijheid geen ware liefde!

Mij lijkt het niet echt een goed idee om te pas en te onpas op satan te wijzen. Laten wij onze verantwoordelijkheid opnemen en ons concentreren op hoe wij als mens en gelovige in het leven staan.

"Onderwerp u aan God, en verzet u tegen de duivel, dan zal die van u wegluchten. Nader tot God, dan zal hij tot u naderen." (Jak 4:7)

5. Hoe ervaart u het steeds wijzen op 'de satan'? Vindt u dit nuttig, nodig, overbodig, nefast...? Bespreek Jakobus 4:7
6. "Vrijheid betekent (goede of slechte) keuzes kunnen maken, en houdt dus sowieso risico in." Reactie? Wat zijn hier de consequenties of implicaties van?
7. Bespreek samen de implicaties van wat in het kadertje wordt verteld... Hoe reageert u hierop?

2 Samuel 24 (7de - 6de eeuw v. Chr.) en 1 Kron 21 (5de - 4de eeuw v. Chr.) vertellen allebei hetzelfde verhaal. Koning David houdt een volkstelling en moet hiervoor kiezen uit drie mogelijke straffen. Hij kiest voor de pest, en 70.000 mensen komen om. Het vreemde is dat 2 Samuel aangeeft dat 'de HEER' David aanzette om het volk te tellen, terwijl 1 Kron zegt dat Satan David hiertoe aanzet... Wie is het dan? Een fout in de Bijbel? Hebben God en Satan samengewerkt? Of heeft men (in verschillende tijden) geprobeerd om een ingrijpend nefast gebeuren te interpreteren en te duiden (wat bv. tijdens de covidpandemie ook het geval was)?

Gods aandeel in het lijden

Sommige christenen leggen er de nadruk op dat God alles in de hand heeft en alles leidt. Dan heeft hij in zekere zin ook 'schuld' aan het lijden. Dit wordt dan wel afgezwakt door te stellen dat God kwaad en lijden niet stuurt, maar wel toelaat. Voor Job bijvoorbeeld was dit echter geen troost: hij verliest zijn dienstknechten, al zijn kinderen, zijn vrouw, zijn gezondheid... Het feit dat hij aan het eind 'nieuwe' kinderen krijgt wist dit leed (dit kwaad) niet uit. *"God heeft het toegelaten..."* Je zult maar in zijn schoenen staan. Stel je maar eens in de plaats van de mensen in de Gazastrook! Sommigen daar hebben alles en iedereen verloren...

Een andere manier om Gods vermeende optreden te vergoelijken is beweren dat God het kwade toelaat (en volgens sommigen zelfs stuurt - zoals de vrienden van Job) om mensen te beproeven, hen sterker te maken en te reinigen. In zijn boek *'Als 't kwaad goede mensen treft'* gaat de rabbijn Harold Kushner (die zelf een jonge zoon verloor door progeria) hier pertinent tegenin: *"Als een mens, hetzij een kunstenaar, hetzij een werkgever, kinderen laat lijden om iets buitengewoons, indrukwekkends of waardevols tot stand te brengen zouden we hem in de gevangenis stoppen. Waarom zouden we dan met verontschuldigen aankomen als God een dergelijk onverdiend leed veroorzaakt, hoe fantastisch het eindresultaat ook moge wezen?"*

Jakobus zou het waarschijnlijk grotendeels eens zijn met Kushner: *"Wie in verleiding (of: beproeving) komt, moet niet beweren: 'Die verleiding komt van God.' Want God stelt niemand aan verleiding bloot, zoals hij zelf ook niet door iets slechts in verleiding kan worden gebracht. Iedereen komt in verleiding door zijn eigen begeerte, die hem lokt en meesleept."* Jak 1:13,14

Het Griekse woord hier vertaald als 'verleiding' is precies hetzelfde als 'beproeving' (bv. iets kwaads dat u overkomt). Houd God hierbuiten, zegt Jakobus, hij stuurt geen ellende (ook al zijn er, vooral in het Oude Testament, teksten en verhalen die het tegenovergestelde lijken aan te geven - we moeten echter die teksten durven bestuderen in de diepte, in hun context, en met gezond verstand!).

Het voorbeeld van de blindgeborene dat we eerder aanhaalden is hier ook duidelijk in.

Nog een illustratie: Lucas 13

Mensen komen naar Jezus toe en vertellen over de moord op Galileeërs die kwamen offeren. Dat was schokkend en ze willen gerustgesteld worden. De slachtoffers waren Galileeërs en in de ogen van Jeruzalemmers waren dat tweederangs gelovigen. Dus zal God hen wel ergens voor gestraft hebben (en overkomt het ons niet...). Jezus antwoordt: *'Denken jullie dat die Galileeërs grotere zondaars waren dan alle andere Galileeërs, omdat ze dat ondergaan hebben? Zeker niet, zeg ik jullie, maar als jullie niet tot inkeer komen, zul je allemaal op dezelfde wijze omkomen.'* (Lucas 13:4,5) Dan haalt Jezus een voorbeeld aan van 18 mensen die waren omgekomen toen de toren van Siloam (in Jeruzalem) omviel. Zijn commentaar hierop is precies hetzelfde als voor de Galileeërs. Of je Galileeër bent of Jeruzalemmers, gelovig of niet gelovig... jammerlijke dingen gebeuren helaas. En daar heeft God niet de hand in. Grijp dus gebeurtenissen aan om je leven en je relatie met God onder de loep te nemen (tot inkeer komen - METANOÏA, bewust anders gaan denken), je hebt de tijd waarover je beschikt immers niet in de hand!

8. **Bespreek het citaat van rabbijn H. Kushner.**

9. **Bespreek Jak 1:13,14 en het verhaal in Lc 13.** Hoe ziet u Gods betrokkenheid bij ongeluk, lijden, tegenslagen?

10. Lees **Prediker 3** nog eens, waar de schrijver het heeft over het feit dat **er een tijd is voor alles**, zowel regen als zonneschijn, vreugde en verdriet... Wat leren we hieruit?

Waar is God?

Naast de vraag naar het waarom, is een veel gehoorde vraag: Waar was God?

Ja, er zijn bijbelteksten waar je de indruk krijgt dat God een goede gelovige overal uit redt... Er zijn er echter evenveel, en waarschijnlijk zelfs meer, die het tegenovergestelde suggereren.

Psalm 22:2-3 - *"Mijn God, mijn God, waarom hebt U mij verlaten? U blijft ver weg en redt mij niet, ondanks mijn jammerklachten. Mijn God, overdag roep ik, maar U antwoordt niet, 's nachts, maar ik vind geen rust."*

Psalm 10:1 - *"Waarom, HEER, blijft U zo ver weg? Waarom verbergt U zich in tijden van nood?"*

Habakuk 1:2-3 - *"Hoelang, HEER, moet ik om hulp roepen en luistert U niet, moet ik 'Geweld!' schreeuwen en redt U niet? Waarom toont U mij dit onheil en ziet U het kwaad aan?"*

En zoals we al aangaven: ook de voorbeeldige vrome Job moet de beker van onheil en ellende tot op de bodem ledigen, zonder dat God tussenbeide komt. Voor veel mensen is dit voldoende om God en geloof af te zweren. Alleen helpt dit je ook geen stap vooruit natuurlijk, en kun je een onverhoopte bron van troost en kracht mislopen.

Auswitch... Waar was God ?
Gruwelijke onzin.
En zin? Geen. Tenzij misschien : "Dat nooit meer !"

Aan rabbijn Hugo Gryn, een overlevende van Auschwitz werd gevraagd hoe hij na Auschwitz nog in God kon geloven. Hij antwoordde: "*Ik vraag me af hoe ik, na Auschwitz, niet in God zou kunnen geloven.*" Een andere relevante overweging komt van rabbijn Jonathan Sacks, die bij zijn bezoek aan Auschwitz-Birkenau stelde dat de vraag niet zozeer was: "*Waar was God?*", maar eerder: "*Waar was de mens?*" Hij benadrukte dat God aanwezig was in het gebod "Gij zult niet doden", en dat het de mens was die faalde door dit gebod te overtreden. Dat het niet altijd even makkelijk is bewijst deze inscriptie die gevonden werd in het concentratiekamp Mauthausen: "*Als er een God is, zal Hij mij moeten smeken om vergiffenis.*" Deze woorden weerspiegelen de diepe worsteling met geloof te midden van onvoorstelbaar lijden.

11. Kunt u **begrip opbrengen voor twijfels** m.b.t. God in extreme omstandigheden? Hebt u dat zelf al ervaren?
12. Job uitte hele bittere klachten en zelfs beschuldigingen aan Gods adres... En toch wijst God hem niet echt terecht, maar wel zijn 'vrienden' die kwamen aandraven met traditionele vroom klinkende volzinnen. Wat leren we hieruit?
13. "**Waarom hebt U mij verlaten?**" Aan het kruis citeerde Jezus uit deze **psalm 22**. Het loont de moeite om die eens helemaal te lezen. Herkent u er zich in? En wat vindt u van het einde (vanaf v. 22b)? Wat kunnen we eruit leren?

Waarom gebeuren dingen?

- ▶ **Persoonlijke verantwoordelijkheid.** Hoe je het ook draait of keert, vaak dragen we de gevolgen van keuzes die we zelf maken. **Oorzaak en gevolg.** We zijn verantwoordelijk voor onze daden en dragen er ook de consequenties van. Dit is heel duidelijk op gebied van gezondheid bijvoorbeeld (roken en longkanker, ongezonde voedings- en leefgewoonten). Ook relationeel oogsten we soms wat we zaaien ('wie wind zaait zal storm oogsten').
- ▶ Niet alles echter is een rechtstreeks gevolg van persoonlijke keuzes. Soms is het een rechtstreeks gevolg van **de houding of daden anderen** (pagressieve partner, dronken chauffeur, straatgeweld, ...). En omgekeerd: wij kunnen zelf ook het leven van anderen zwaar maken. Wat waar is in beperkte kring geldt trouwens ook op grote schaal: onderdrukking, oorlog, onrechtvaardigheid...
- ▶ **Soms is er gedeelde verantwoordelijkheid.** Ook als collectiviteit zijn we verantwoordelijk: algemene ongezonde levensstijl, pollutie, ontbossing, kinderuitbuiting... Zowel het winstbejag van mensen en bedrijven als ons eigen consumptiegedrag, en ook de laksheid van de overheid kunnen in vraag gesteld worden. Voorbeelden te over van situaties waar je eigenlijk God, en zegen of straf buiten beschouwing moet laten, en waar we beter zelf eens zouden bezinnen en ons verstand gebruiken...
- ▶ Soms is het moeilijk om verantwoordelijkheid toe te wijzen, zoals bij **natuurrampen** (hoewel ook hier de mens soms wel verantwoordelijk is). Soms lijkt het er op dat de wereld op hol geslagen is. Vanuit bijbels perspectief wordt hier het grote verschil in de verf gezet tussen de huidige realiteit en datgene wat God in gedachten had bij de schepping.
- ▶ **Soms lijkt ongeluk stom toeval,** een ongelukkige samenloop van omstandigheden (een dakpan die wegvliegt en op mijn hoofd terecht komt, een toren die omvalt - zie bv. Lucas 13:4, ..). Verkeerde plaats, verkeerde tijd... Dus mogelijke oorzaken te over...

Even terug naar de suggestie dat leren en/of helpen omgaan met nare gebeurtenissen misschien belangrijker is dan op zoek te blijven gaan naar een theoretische uitleg. Dat laatste is wat de 'vrienden' van Job doen. Job zelf geeft aan dat hij ook een andere essentiële nood heeft: hij vergelijkt zijn vrienden met een beloftevol verfrissend beekje dat helaas droog staat wanneer de nood hoog is (lees **Job 6:14-17** - lees dit ook eens in de Bijbel in Gewone Taal!). Praat hierover met elkaar...